

Research Insights
Изследователски проникновения

ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ПРЕД ГЛОБАЛНИЯ СВЯТ И ПОГЛЕД КЪМ БЪДЕЩЕТО НА ОБРАЗОВАНИЕТО

Боряна Иванова

Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“

Резюме. Статията поставя акцент върху различните аспекти в сферата на образованието на децата в глобалния свят. Последствията от глобализацията – позитивни и негативни, рефлектират във всички обществени сфери, включително и в образователната. Очертани са няколко основни насоки в образованието на децата в бъдеще, а именно: учене през целия живот, развитие на компетентностите, учене в дигиталния свят, значение на резилиентността, формиране на ценностна ориентация, интеркултурно образование, владеење на чужди езици, стимулиране на детското творчество и подбор на учители. Изброените аспекти не трябва да се разглеждат изолирано един от друг, а във взаимовръзка помежду си. Динамичното развитие на обществата и внедряването на нови технологии във всяка една сфера, включително и в образованието, водят до необходимост от усъвършенстване на компетентностите на децата и на възрастните. Предизвикателствата в глобалния свят неминуемо са свързани и с проблема за равенство на образователните шансове на децата на различните образователни степени. В статията се подчертава връзката между бъдещето на образованието с неговите различни измерения и бъдещето на обществата в динамично променящия се свят.

Ключови думи: образование; общество; предизвикателства; учене през целия живот; развитие на компетентности; дигитално обучение; значение на устойчивостта; развитие на ценностна ориентация; межкултурно образование; чужди езикови умения; насърчаване на творчеството; избор на учители

Детската душа

„Кой учи детето да се смее? Слънцето, цветята.

Кой го учи да пее? Птичките.

Кой го учи да се учудва? Всички предмети, които то вижда.

Кой го кара да плаче? Хората, които нараняват душата му.

*Само една детска душа без белези може да се смее **от сърце!**“*

R. Timm

Глобализацията и последствията, свързани с нея в позитивен и негативен аспект, рефлектират във всички сфери, включително и в образованието. Когато се дискутират въпросите за реформите и проблемите в образованието на децата, необходимо е да се подчертае, че то винаги е свързано с тяхното бъдеще. Учени, учители и родители често се замислят как ли ще изглежда образованието след 10, 20, а и повече години, като се имат предвид обществените и климатичните промени.

В образователните институции децата не се подготвят само за следващата образователна степен, а за живота, който им предстои. Предизвикателствата пред тях са както в личностен, така и в социален контекст. При условие че в голяма степен могат да се предвидят промените в природата и в обществения живот, това определено би повлияло върху формирането на необходими компетентности у децата, които биха им помогнали при преодоляване предизвикателствата на времето, в което те живеят.

В доклада „Глобални тенденции до 2030“ на ESPAS (European Strategy and Policy Analysis System) се очертават няколко основни глобални тенденции в световен мащаб. В резюме те са следните:

1. Населението на света остарява, като едновременно с това неравенството между хората се увеличава.

2. Процесите на глобализация се отразяват непосредствено върху развитието на световната икономика.

3. Новите технологии и приложението им водят до промяна в обществото в почти всяко едно отношение. Дигитализирането в този аспект се превръща в необходимост.

4. С непрекъснатото покачване на използването на енергия преодоляването на липсата на ресурси се превръща във все по-голямо предизвикателство.

5. Взаимната зависимост на страните, като част от глобалния живот, не се синхронизира със засилването на глобалното управление. Законите, определящи световния ред, са непредвидими.

Във връзка с тези тенденции ESPAS препоръчва:

1. Стабилен растеж на икономиката чрез по-добро управление на европейското пространство. Предвиждат се и мероприятия, свързани с промените в климата.

2. Стимулиране развитието на обществото на промяната и иновациите. За целта е необходимо оформяне на европейско пространство за изследвания и иновации. Обществените промени засягат неминуемо и сферата на образованието. Недостатъчното владение на чужди езици и дигиталната неграмотност се превръщат в пречка в мобилния пазар на труда.

3. Преодоляване на растящите неравенства между хората, в повечето случаи разделени на „печеливши“ и „губещи“ в зависимост от степента на владение на новите технологии и необходимите компетенции – ESPAS, 2019.

В контекста на изтъкнатите основни тенденции до 2030 г. бихме могли да очертаем няколко основни акцента, свързани с бъдещето на образованието.

1. Учене през целия живот

Понятието „учене през целия живот“ има много интерпретации. В свой меморандум от 2000 г. ЕС го определя като „цялото учене по време на живота на човек, което служи за обогатяване на знанията, квалификациите и компетентностите и притежава личностна, обществена и социална перспектива“ (Böcher, 2006).

В центъра на това учене е стремежът всеки човек, независимо в коя страна живее, в коя сфера учи или работи, да има възможност непрекъснато да се усъвършенства. От една страна, това зависи от неговите лични предпочитания и компетентности, а от друга страна – от алтернативите, които му предоставя обществото. В този контекст се очертава значението на проблема за осигуряване на равни образователни шансове на всички деца.

Фундаментът на ученето през целия живот се поставя още в предучилищна възраст и затова е много важно още при малките деца да се стимулира интересът към усвояване на нови знания и преоткриване на заобикалящия ги свят. В това отношение неоценима е ролята на родителите и педагозите.

2. Стимулиране развитието на компетентностите

В края на 2006 г. Съветът на ЕС публикува ключови компетентности за ученето през целия живот. Към тези компетентности се причисляват: езикова грамотност; чуждоезикова компетентност; математическа компетентност и компетентност в областта на точните науки и технологиите; дигитална компетентност; личностна, социална компетентност и компетентност за придобиване на умения за учене; гражданска компетентност; предприемаческа компетентност и компетентност за културна осведоменост и изява. През май 2018 г. Съветът на ЕС представи препоръка за ключовите умения за учене през целия живот, която заменя препоръката от 2006 г. Развитието на ключови компетентности и основни умения в новата препоръка се стимулира чрез:

- осигуряване на разнообразни учебни подходи и условия, включително дигитални технологии в образователна среда;
- подкрепа за образователния персонал и за семействата с цел повишаване на ключовите компетентности на учещите, като част от подхода за учене през целия живот в образователни, обучителни и учебни среди;
- задълбочаване на сътрудничеството между образователните, обучителните и учебните среди на всички равнища и в различни области с цел подобряване на приемствеността при развитие на компетентностите на учещите и разработване на нови подходи за учене и др.¹⁾

Ключовите компетентности започват да се формират още в предучилищна възраст и продължават да се усъвършенстват през целия живот на човека. От тях в голяма степен зависи просперитетът на хората в личностен и социален аспект. Семейството, образователните институции и цялото общество са ангажирани при формиране и усъвършенстване компетентностите на децата и възрастните.

3. Учене в дигиталния свят

Дигиталните медии с бързи темпове навлизат във всяка една обществена сфера и на всяка една образователна степен. Чрез тях обучението дори в предучилищна възраст придобива нов облик и привлича интереса на децата.

В доклада си „Бъдещето на ученето“ Л. Роза очертава различните характеристики на ученето през индустриалната и дигиталната епоха и прави сравнение между тях. През индустриалната епоха учителят поучава децата, преобладава използването на учебници, децата учат изолирано, сами за себе си, ученето се осъществява на определени места, в определено време, по предварително дадени насоки и план и се наблюдава стремеж към определени резултати. В дигиталната епоха доминират следните специфични черти на ученето: преобладават изследвания, експерименти, децата се стремят да „изобретяват“, да открият нови неща, учебните процеси се модерират, широко приложение намират интернет, проектите, съвместното учене, което може да се осъществи навсякъде и във всеки един момент, използват се персонални стратегии, налице са по-голяма откритост и популярност на резултатите (Rosa, 2012).

В редица научни форуми, книги и статии се разглеждат различни аспекти, позитивни и негативни страни на дигиталните технологии. От една страна, инициативите, свързани с дигитализирането на образованието, са насочени към осигуряване на повече шансове на децата за работа с дигиталните медии, но от друга страна, задължение на учители и родители е да предупреждават децата за рисковете, които крие дигиталният свят, по-точно разпространяването на опасни съобщения по интернет. В този контекст е необходимо формирането на дигитални компетентности да започне още при малките деца.

4. Значение на резилиентността

Ежедневно както възрастните, така и децата са изправени пред много предизвикателства, които те се стараят да преодолеят съобразно знанията си и личния си опит. Често на научни форуми и в публикации се обсъжда проблемът как възрастните да помогнат на децата да се справят с трудностите. Понятието *resilience* се интерпретира като издръжливост, гъвкавост, а „в педагогически аспект – способност за успешно справяне с проблемите

в живота и негативните последствия от стресови ситуации“ (Petermann, 2000: 12). Вустман определя това понятие по отношение на детското развитие като психическа устойчивост срещу биологични, психични и психосоциални рискове на развитие (Wustmann, 2003: 106). Резилиентността акцентува върху позитивното развитие на човек при неблагоприятни жизнени условия.

В научните изследвания на Лаухт и други учени смяната на парадигмата при изследване на този проблем очертава следните ориентири:

- новите изследвания са насочени от дефицитите на децата към стимулиране на техните потенциали и компетентности;

- още от ранна възраст е необходимо у децата да се формира умение да се справят с проблемите и възникналия стрес, да се формират чувство за отговорност, самостоятелни действия, стремеж към решаване на възникнали проблеми;

- анализират се не само факторите, които са причина за определени смущения, но и тези, които влияят позитивно върху психическото здраве; наблюдава се промяна на възгледите от pathogenese (причини за възникване на болестите) към salutogenese (опазване на здравето и потенциала на личността);

- възникналите трудности се свързват не само с рискове, но и с шансове за ново оформяне на живота и личностното развитие (Laucht, 2000).

Основите за формиране на резилиентността се поставят още в предучилищното детство. Детето се разглежда като конструктор на собственото си развитие. Постепенно у него се формират умения да преодолява възникнали трудности не само с помощта на възрастните, но и самостоятелно, на основата на личния си опит и компетентностите, които притежава.

5. Формиране на ценностна ориентация

Промените не само в обществения живот, но и в семейството неминуемо се отразяват и върху формирането на ценностна система у човека. По същността си тя определено е индивидуална и в нея се отразяват усвоените знания, които са фундамент за личностното отношение към хората, към заобикалящия свят. Усвоените ценности определено влияят и върху поведението на децата на различните образователни степени.

При малките деца обикновено се говори за формиране на ориентация към определени ценности. В този контекст доминираща е ролята на родителите, близките на детето и учителите в образователните институции. Необходимо е още в предучилищните институции у децата да се изградят представи за ценностите, които в следващите образователни степени, а така също и в ежедневието им, ще са им от полза.

При формиране на ценностите Кренц очертава следните ориентири:

- детето да се чувства сигурно и уверено в своите действия;

- в лицето на учителя да вижда образец за подражание, който се опитва в проблемна ситуация да намери най-подходящото решение;

- от страна на учителя то да почувства уважение, оценка на силните си страни, които се превръщат в основа за развитие на чувство за самоуважение и самооценка;

- детето да се възприеме като субект на развитие, а не като обект;

- да развива любознателността си в процеса на търсене на взаимовръзката между собствените си интереси, възможности и границите от страна на околния свят;

- да умее да използва личния си опит в процеса на осъществяване на различни дейности, за да може по-пълно да разбере заобикалящия го свят и да се развие като самостоятелна личност (Krenz, 2007).

При разглеждане формирането на ценностна ориентация при децата, от една страна, определено могат като най-важни фактори да се очертаят семейството, образователните институции и заобикалящият детето свят. От друга страна обаче, като конструктор на своето развитие, в процеса на интериоризацията на ценностите детето само избира кои неща са най-значими и полезни за неговото развитие. В този процес на усвояване и прилагане на усвоените ценности се преплитат три аспекта: мотивационен, когнитивен и емоционален.

6. Интеркултурно образование

Интеркултурното образование е неразделна част от образованието на всяка една степен. Разнообразието от култури, което се наблюдава във всяка страна, особено в последните години, изисква прилагане на различни модели в различните образователни степени. Интеркултурното образование касае не само малцинствата в едно общество, а всички – деца и възрастни, тъй като всеки човек притежава специфична култура.

Като цел на интеркултурното образование Ауернхаймер определя уменията за интеркултурен диалог (Auernheimer, 1999). Според Нике целта включва способност продължително и ефективно да се общува с представители на различни култури, което предполага взаимен респект и толерантност (Nieke, 2000).

Непрекъснатото увеличаване на контактите между представителите от различни сфери и различни страни предполага наличието на интеркултурна компетентност, чийто фундамент се поставя в образователните институции. Тя може да се определи като „ключова за много професии способност, която дава възможност на основа на знания за други култури, способност за саморефлексия и уважение към представителите на различни култури да се осъществи ефикасно общуване и да се постигнат целите, които са поставени от участниците в интеркултурния диалог“ (Ivanova, 2008: 316).

7. Владееенето на чужди езици

Владееенето на чужди езици, като универсално умение, открива нови и интересни хоризонти пред децата. Учени, изследващи проблеми на чуждоезиковото обучение, твърдят, че най-сензитивният период за стартиране с чуждоезиковото обучение е предучилищната възраст. Колкото по-рано детето има възможност да започне това обучение, което да предизвика неговия интерес, толкова по-лесно ще му е да продължи и в следващите образователни степени да изучава чужди езици. Те помагат на човек да обогати знанията си с нова, полезна информация от различни страни и да има повече приятели от чужбина. В света на дигиталните медии чуждите езици откриват повече шансове пред децата.

Съобразно данни от „Евробарометър“ за 2012 г. 98% от родителите на деца, изучаващи чужди езици, са на мнение, че изучаването на чужди езици е добре за бъдещето на децата им. Изследванията показват следното: анкетираните ученици в 14 европейски страни посочват, че само 42% от тях добре владеят първия изучаван от тях чужд език, а при втория чужд език – само 20%. Повечето от половината жители на Европейския съюз – 53%, използват чужд език в работата си, а 45% смятат, че по-доброто си работно място те имат благодарение на чуждоезиковите си умения. Най-често говоримите чужди езици са английски – 38%, следван от френски – 12%, немски – 11%, испански – 7%, и руски – 5%. Анкети с ученици и учители по чужди езици доказват, че умение-то да се говорят чужди езици, е в пряка зависимост от мотивацията на децата, а така също значение имат и ситуацията в семейството, образователните институции и обществото²⁾.

Изводите от научните изследвания и проведените анкети неминуемо са в полза на качествено чуждоезиково обучение, което да започне още в ранна детска възраст.

8. Стимулиране на детското творчество

Една от задачите на образованието на бъдещето е не само да стимулира развитието на компетентностите на децата, но и да създаде условия за формирането им като творчески личности. Този проблем се явява привлекателна тема за педагози, психолози, изкуствоведи и др.

Съществуват много определения за креативността. Холм-Хадула я определя като „нова комбинация от информации“ (Holm-Hadulla, 2011). Тъй като креативността се свързва със създаване на нови неща в субективен план, то всяко дете притежава креативни способности, но степента на тяхното разгръщане зависи от редица фактори, като семейство, образователната среда, качество на обучението.

За да се стимулира развитието на креативността на децата, е необходимо родители и учители да се стремят да създадат най-добрите условия за това, а

именно: да обогатят знанията на децата от различна възраст за предметите и явленията от заобикалящия ги свят; да ги стимулират да изказват своето собствено мнение по определени въпроси и оригиналните си идеи; да осигурят емоционална, творческа атмосфера, в която да се предостави възможност на децата за свободен избор на дейност и материали; самите те да притежават творчески усет; да подкрепят децата, когато пред тях се появят определени трудности; да стимулират у тях самостоятелното търсене на решения; децата да усетят уважение от страна на възрастните, когато се занимават с творческа дейност.

9. Подбор на учители

За да подготвят и образоват децата за бъдещето, учителите трябва да притежават необходимите за това компетентности. На научни форуми нееднократно се е дискутирал този проблем. Както в миналото, така и днес, а и в бъдеще той ще бъде актуален, тъй като от личностния и професионалния профил на учителя до голяма степен зависи и качествено образование. Обичайно към децата, професионализъмът в сферата, в която работи, и умението за въвеждане на иновации с цел стимулиране на активността и творчеството на децата са ключови моменти в неговата дейност.

Майнерз обобщава ролята на педагозите, работещи по Реджо-концепцията, която от години е предпочитана от хиляди педагози от цял свят, като подчертава, че учителят трябва да е образец на културна комуникация; наблюдател и изследовател, интересуващ се от дейността на децата; защитник на правата на децата; личност, която уважава индивидуалността на всяко дете (Meiners, 2011).

Основоположникът на Реджо-концепцията – Лорис Малагуци, е категоричен, че „за даровитите деца са необходими даровити учители“.

10. Заключение

Представените различни аспекти в образованието на бъдещето в контекста на предизвикателствата в глобалния свят не би трябвало да се разглеждат изолирано един от друг, а във взаимовръзка помежду си. Динамичното развитие и модернизиране на обществата, внедряването на нови технологии във всяка една сфера, включително и в образованието, неминуемо водят до необходимост от усъвършенстване на компетентностите както на децата, така и на възрастните, които са необходими за успешно и креативно решение на възникнали проблеми. Новите предизвикателства са свързани и с проблема за равенство в образователните шансове на всички деца на различните образователни степени.

Един оптимистичен поглед към бъдещето предполага не само на теория, но и на практика да се реализират тези образователни аспекти, които

са отражение на редица предизвикателства в заобикалящата ни действителност. Бъдещето на образованието с многобройните негови измерения се разглежда в тясна връзка с бъдещето на обществата в динамично променящия се свят.

БЕЛЕЖКИ

1. Препоръка на Съвета на ЕС от 22 май 2018 г. относно ключовите компетентности за учене през целия живот.
2. Europäische Kommission, Pressemitteilung, Eurobarometer 2012: 98% finden das Erlernen von Fremdsprachen gut für ihre Kinder, während Tests Kompetenzdefizite offenbaren.
3. Böcher, D., H. Gagnat, P. Delacretaz: Lebenslanges Lernen. Sammlung. Begriffe – Erläuterungen – Quellen, Geneve, 2006.
3. Rosa, L.: Die Zukunft des Lernens. Von den Visionen des Lernens für später” zum Sinnbildungslernen der Gegenwart. Vortrag auf dem Bundeskongress der Kunstpädagogik, 19 – 21.10. 2012.
4. ESPAS (European Strategy and Policy Analysis System) (2015): Globale Trends bis 2030: Kann die EU die anstehenden Herausforderungen bewältigen?

REFERENCES

- Auernheimer, G. (1999). Interkulturelles Lernen im Zeichen der Globalisierung. *Interkulturell*, H. 3 – 4.
- Ivanova, B. (2008). Predizvikelstvata na globalizatsiyata i razvitiето na interkulturna kompetentnost chrez programata “Erazam”. V: Makariev, P. i dr. *Mnogoobrazie bez granitsi*. V. Tarnovo: Sv. sv. Kiril i Metodiy [in Bulgarian].
- Holm-Hadulla, R. (2011). *Kreativität zwischen Schöpfung und Zerstörung*. Göttingen.
- Krenz, A. (2007). *Werteentwicklung in der frühkindlichen Bildung und Erziehung*. Mannheim.
- Laucht, M., Schmidt, M.H. & Esser, G. (2000). Risiko – und Schutzfaktoren in der Entwicklung von Kindern und Jugendlichen. *Frühförderung interdisziplinär*, 3.
- Meiners, K. (2011). Wie sieht die Reggio-Pädagogik die Rolle der Erzieherin? *Kindergarten heute*, 8.
- Nieke, W. (2000). *Interkulturelle Erziehung und Bildung*. Auflage, Opladen.
- Petremann, F. (2000). Grundbegriffe und Trends der klinischen Kinderpsychologie und Kinderpsychotherapie. In: Petermann, F. (Hrsg):

Lehrbuch der klinischen Kinderpsychologie und Psychotherapie.
Göttingen: Hogrefe.

Wustmann, C. (2003). Was Kinder stärkt. Ergebnisse der Relienzforschung und ihre Bedeutung für die pädagogische Praxis. In: Fthenakis, W. (Hrsg). *Elementarpädagogik nach PISA. Wie aus Kindertagesstätten Bildungseinrichtungen werden können.* München.

CHALLENGES IN THE GLOBAL WORLD AND A VIEW TO THE FUTURE OF EDUCATION

Abstract. The work focuses on various aspects of the Future of education in the Global word. Positive and negative effects of globalization are reflected in all spheres of society – as well in the education. Mentioned are some basic trends in the Future of education: the importance of Lifelong learning, competencies development, digital learning, importance of resilience, development of value orientation, intercultural education, foreign language skills, promoting creativity, selection of teachers. The various educational aspects are interconnected. Dynamic development of societies, the use of new technologies in all spheres, also in education, lead to the improving of competences of children and adults. The challenges in the global World are related to the problem of equality of educational opportunities for children of different educational levels. The article emphasizes the connection between the Future of education with its various dimensions and the Future of societies in the dynamically changing world.

Keywords: education; society; challenges; lifelong learning; competencies development; digital learning; importance of resilience; development of value orientation; intercultural education; foreign language skills; promoting creativity; selection of teachers

✉ **Dr. Borjana Ivanova, Assoc. Prof.**

ORCID ID: 0000-0002-0289-6483

University of Plovdiv „Paisii Hilendarski“

Plovdiv, Bulgaria

E-mail: borjana-ivanova@uni-plovdiv.bg